STANISLAV KLÍMA

Ruskoslovenská hranice na východě Slovenska

SLOVANSKÝ PŘEHLED

SBORNÍK STATÍ, DOPISŮV A ZPRÁV ZE ŽIVOTA SLOVANSKÉHO

REDAKTOR A VYDAVATEL

ADOLF ČERNÝ.

427
b

ROČNÍK IX.

S 23 VYOBRAZENIMI.

NAKLADATEL F. ŠIMÁČEK V PRAZE
1907.

Digitized by the Internet Archive
in 2016

https://archive.org/details/ruskoslovenskhra00klma

chováním strážmistři a policejní strážníci — a přesvědčením pogromščiki« (strůjcové pogromů).*)

Snad již nedaleká budoucnost ukáže, na kterou stranu se uchýlí střelka historie. Nadejde-li smrt Ruska, bude to odstrašujícím příkladem jiným státům, deptajícím a znevažujícím lidská práva. A zasvitne-li Rusku obrození, bude působiti na sousední ba i na další státy. Potom snad počne k dobru působiti příslušný ethický kvas i v bahně rakouském, uherském, pruském, vlašském atd.

STANISLAV KLÍMA:

Ruskoslovenská hranice na východě Slovenska.

Slovenský východ snad proto zůstal ve směru národním pozadu za probudilým slovenským západem, že skutečně se slovenským západem jen velmi málo souvisí. Geograficky patří slovenský východ do úvodí Tisy (řeky: Šajava-Slaná s Rimavou, Revúcou a Bodvou, Hernád s Torysou a Latorca s Toplou, Ondavou, Laborcem s Cirokou a Ungem) na rozdíl od slovenského západu, z něhož řeky odvádějí vodu do Dunaje. Národnostně souvisí západní Slováci s východními jen úzkým pruhem, sevřeným u Levoče a Nové Vsi ve Spiši dvěma velikými německými ostrovy: Kežmarským na severu a Smolnickým na jihu, přiléhajícími k oblasti maďarské. I v náboženském ohledu jsou poměry složitější: podél hranic ruskoslovenských jsou Slováci řeckokatolíci (pravoslavní), podél hranic maďarskoslovenských v Abauji, Zemplíně i v Ungu reformovaní.

Počet Slováků v 6 východních stolicích slovenských (Abauj, Gemer, Šáryš, Spiš, Ung a Zemplín) není nepatrný (483.277) a počtu Maďarů zcela rovný (485.892). Ovšem počet Maďarů v posledních desítiletích úžasně vzrostl, kdežto Slováků hlavně vlivem vystěhovalectví ubylo všude, tak že se zdá, že tyto východní stolice neodvratně podlehnou maďarisaci, zvláště když statistika vykazuje v Abauji 11 pomaďarštěných obcí a jen 6 poslovenštěných, v Zemplínu pomaďarštěných 13 (počítáme-li i pomaďarštěné město Vranov a relativně maďarské Humenné a Michalovce), poslovenštěné jen 4, v Ungu pomaďarštěné 3, celkem tedy pomaďarštěných 27 obcí, poslovenštěných 10.

Na štěstí obce pomaďarštěné v Zemplíně jsou takovými jen na papíře; ovšem jsou neuvědomělé. Přesvědčil jsem se o tom na místě samém.

O postupu Maďarů a ústupu Slováků nejlépe se přesvědčíme srovnáním posledních tří sčítání lidu (r. 1880, 1890 a 1900).

V Gemeru bylo Slováků r. 1880 74.960, 1890 74.731, 1900 74.417. Maďarů bylo r. 1880 86.140, 1890 93.695, 1900 103.413.

---

*) Bohužel v rukou jejich je tak strašný nástroj, jako divoká, bezuzdná a rozvášněná armáda, která v pravdě se satanskou rozkoší ničí vše, co na cestě potká. Celou armádu zachvátilo šílenství krvežíznivosti a ničivosti. Nejen sami vykonavatelé, ale i jejich vůdcové, počítaje v to i nejvyšší stupně té hierarchie, nacházejí opravdovou rozkoš ve vraždění a pasou se na mukách svých bližních.

V Abauji bylo Slováků r. 1880 53.029, 1890 48.240, 1900 43.971, tedy o 9000 méně. Maďarů bylo r. 1880 112.972, 1890 119.526, 1900 137.514, tedy o 24.000 více!

V Zemplíně bylo Slováků r. 1880 105.677, 1890 107.477, r. 1900 106.064. Maďarů bylo r. 1880 123.088, 1890 141.188, 1900 173.796, tedy o **50.000** více!

V Ungu bylo Slováků roku 1880 38.063, 1890 40.035, 1900 42.582. Maďarů bylo r. 1880 40.701, 1890 37.182, 1900 45.504.

Ve Spiši, kde ovšem maďarské oblasti není, bylo Slováků r. 1880 100.246, 1890 93.214, 1900 99.240. Maďarů bylo r. 1880 3672, 1890 4999, 1900 10.589.

V Šáryši, kde rovněž není pravých Maďarů, bylo Slováků r. 1880 119.022, 1890 112.831, 1900 114.132. Maďarů bylo r. 1880 4356, 1890 5708, 1900 10.571.

Procentové číslo Slováků kleslo v desítiletí 1890—1900 ve všech těchto stolicích: nejvíce v Zemplíně z 35·9% na 32·4% a v Abauji z 25·5% na 22·9%. Maďaři procentově všude stoupli; nejvíce v Zemplíně z 47·2% na 53·1%, čímž dosáhli absolutní většiny.

Slováci mají většinu v Šáryši 66% vedle 19·5% Rusínů a ve Spiši 58% vedle 25% Němců. — V menšině jsou v Gemeru, kde mají 40·6% (Maďaři 56·4%), v Zemplíně 32·4% (Maďaři 53·1% a Rusíni 10·6%), v Ungu 28% (Maďaři 30·2% a Rusíni 36·4%) a v Abauji 22·9% (Maďaři 73%).

Hlavní příčinou úpadku slovenského živlu na východě jest vystěhovalectví. Podle maďarské statistiky z r. 1900 bylo v cizině (v Americe) uherských občanů: ze Spiše 13.261, ze Šáryše 18.211, z Abauje 11.211, ze Zemplína 23.745 a z Ungu 10.797, kteryžto počet celkem ve skutečnosti jest dojista ještě větší než 77.225. A místa těchto vystěhovalců zaujímají židé z Haliče přistěhovalí.

Počet jednotlivých národností na východním Slovensku jest podle úřední statistiky tento:

	Maďarů	Němců	Slováků	Rusů	Řeckokatol.
Abauj	140.050	8.734	45.072	519	16.325
Gemer	103.660	4.059	74.517	10	4.344
Šáryš	10.926	10.886	115.141	33.988	53.434
Spiš	10.843	42.885	99.557	14.333	22.189
Ung	46.306	7.099	42.576	55.742	83.936
Zemplín	174.107	8.072	106.114	34.841	101.053
Východní Slovensko .	485.892	81.735	483.277	139.433	281.281

Připojili jsme v této tabulce k národnostem i počet řeckých katolíků, z něhož jasně vysvítá, že ne všichni řeckokatolíci hlásí se k rusínské národnosti, ale dobrá polovina jich, jmenovitě v obcích mimo vlastní oblast ruskou, odkládá svoji národnost a přizpůsobuje se svému okolí slovenskému i maďarskému. Jest nesporno, že původem všichni tito řeckokatolíci (před r. 1649 pravoslavní) byli Rusíni, kteří však jako pozdější osadníci (o čemž svědčí zejména poloha jich osad v horách, kdežto původní slovenské obyvatelstvo sídlí v údolí řek) založili své osady osaměle mezi Slováky

a přizpůsobili se během času i jazykově Slovákům tak, že dnes nemůžeme jich počítati k Rusínům, ačkoliv podle víry jsou »Rusnaci«; podle národnosti však jsou »Sloviaci« a mluví »po slovensky«. Tento zjev, který jest příčinou stálé kolísavosti národnostní hranice rusínskoslovenské, zaslouží jistě pozornosti.

V novější době bylo o věci té dosti psáno. Ze Slováků v článcích »Akej viery sú Slováci« v Slovenských Pohľadech 1895 psal o tom Škultéty a proslulý ethnograf spišský Štef. Mišík, farář hnilecký. Z Rusínů zabýval se otázkou tou Hnaťjuk v Záp. tovar. im. Ševč. ročník XLII. článkem »Словаки чи Русини«? Z Rusů Petrov v Žurnálu Min. Nar. Prosv. 1892 článkem »Замѣтки по угорской Руси«. U nás nejvíce Dr. L. Niederle ve své »Národopisné Mapě uherských Slováků« a ve zvláštních článcích: »K sporu o ruskoslovenské rozhraní v Uhrách«, Slov. Přehled V. 345 (s mapkou) a VI. 258 Jenom že na základě úřední maďarské statistiky otázku tu řešiti nelze. V ní mnohé obce, které před 10 lety byly slovenské, jsou dnes zapsány za ruské a naopak, poněvadž obyvatelé jejich se pokládají za Rusíny podle víry a za Slováky podle řeči — a úředníci, sčítání konající, nejsou ani dost vzdělaní, ani dost svědomití, aby jim šlo o výsledky co možno správné. K řešení otázky této nutno věc současně posuzovati i s hlediska náboženského i s hlediska jazykového. A k tomu je především potřeba konati studia na místě samém. Jakkoli toto studium slibuje bohatou kořist, a jakkoli důležité jest i studium úpadku slovenského živlu na východě pro celý národ, přece přivábilo dosud jen velmi málo pracovníků.

Mně nebylo možno dosud procestovati celou hranici ruskoslovenskou; r. 1905 prošel jsem hranici maďarskoslovenskou v Zemplíně, roku 1906 hranici ruskoslovenskou v okolí Bardijova v Šáryši. Jest mi proto v článku přítomném přihlédnouti vedle svých zkušeností i ke zkušenostem nastřádaným jinými i použíti materiálu, jejž podařilo se mi sebrati písemně z krajin, jichž nemohl jsem navštíviti osobně.

Největších zásluh o jazykové prozkoumání východního Slovenska dobyl sobě doposud norský filolog Olaf Broch, který za svého pobytu v Lipsku seznámil se s p. Danielem Repayem, z jehož výslovnosti sestavil článek o maloruském nářečí v Uble (Zemplín). (Ubla při sčítání r. 1890 byla slovenská, r. 1900 ruská!) Výsledky svého badání o nářečí v Uble »Zum Kleinrussischen in Ungarn« uveřejnil v Archivu für slav. Philologie 1895 a r. 1897 je v témž časopise na základě své návštěvy v Uble opravil. Téhož r. 1897 pokračoval ve svých studiích v Ungváru, pomocí studentů na ungvárských školách studujících, a uveřejnil pak v Kristianii »Studien von der slovakisch-kleinrussischen Sprachgrenze in östlichen Ungarn«, kde podle stud. Jana Nováka podává dialekt v Dúbravce a podle stud. Julia Pajkóssyho dialekt ve Falkušovcích v Zemplíně; připojil i mapku národnostní hranice ruskoslovenské v stolici ungské. Roku 1899 pak vydal ve »Weitere Studien« sotácký dialekt z Korumly na národnostní hranici podle stud. Mikuláše Moniče.

Ze Slováků zajímal se nejvíce o slovenský východ Fedor Houdek, který, zaměstnán jsa v letech 1899—1901 v Brémách u přeplavní

firmy Kareš & Stotzký, měl tak velmi mnoho příležitosti stýkati se se slovenskými vystěhovalci z východních stolic. Tím způsobem podařilo se mu získati i některé ukázky dialektické, které uveřejnil ve Slov. Pohľadech 1901, str. 596 a 729, a to z Úbreža v Užhorodě vypravování pravoslavného Slováka Jura Hvižďáka a z Markovců v Zemplíně 4 písničky. Mimo to uveřejnil »Ukázku podřečí z Tašoli v Ungu« ve Sborníku Slov. Museálné Spol. VI. 74, podle vypravování Jana Kotury. Mišík ve Slov. Pohľadech 1895 str. 628 popsal rozdíly nářečí spišskoslovenského a nářečí ruských obcí ve Spiši: Závadky, Poráče a Lipníka. Patrno jest z toho, že zachovalé nářečí mají rusínské obce ve Spiši jen při hranici haličské, jako Lipník, kdežto Závadka a Poráč mají nářečí silně poslovenštěné. S tím souhlasí i ukázka, kterou A. V. Šembera uvádí v ČČM. 1876 str. 669 z Jarembiné v severní Spiši, kde rovněž rusínské nářečí jest dobře zachovalé. Z českých turistů na Slovensko cestujících nikdo nepronikne za Košice. Nejlepší náš znalec Slovenska, Kálal, dostal se nejdále na východ do Maťašky v Šáryši. V Zemplíně byl r. 1874 Dr. J. L. Píč na hranicích haličských v Čertyžném (viz jeho článek »Selská hromada v Uherské Rusi« ve Sborníku Československé Jednoty r. 1887 str. 97). Ze Slováků byl v Zemplíně Dr. L. Bazovský v Brežnici u Stropkova, kdež zakoupil si statek syn známého archiváře kremnického, Milutín Križko. Dr. Bazovský podává ukázku tamního nářečí v Slov. Pohľadech 1900 str. 205.

Z Rusínů haličských nejvíce uherskými Rusíny se zabýval Vlad. Hnaťjuk články »Словаки чи Русини?« v Zapiskách tov. im. Ševčenka svaz XLII. a »Русини Пряшівської епархії і їх говори«, tamže, sv. XXXV.—XXXVI. (Dokončení.)

A. I. ALEKSANDROV:

Současný stav národního vychování v Rusku.

IV. (Dokončení.)

Velkým nedostatkem národního učitelstva jest jeho roztříštěnost, nedostatek organisace. Bylo by ovšem nespravedlivo viniti z toho učitele. Stačí připomenouti, jak se vláda chovala a dosud chová k všelikým professionálním organisacím a svazům, abychom pochopili, že zde nemají viny učitelé. Mezi vesnickým učitelstvem dály se pokusy organisace za účelem úspěšnějšího postupu na obranu práv a k odstranění příčin učitelské bídy: do r. 1885 konaly se sjezdy učitelské k společným poradám o speciálně školských otázkách i o zájmech učitelů, ale jmenovaného roku byly ministerstvem zakázány a povoleny teprve zase r. 1899, jen že se značným obmezením. Ať si učitelé hovoří o školských otázkách, v tom není nic zlého; ale tito pánové se nespokojují jen školskými věcmi, nýbrž z ničeho nic mluví i o všeobeeném, rovném a tajném .. Vláda nikterak nemůže dopustiti takové »vzpoury«, která potom, bože rač chránit, mohla by se přenésti i do selského obyvatelstva!

Revoluční doba, kterou nyní Rusko prožívá, vyznačuje se mimo jiné i projevy uvědomění u pracovníků rozličných povolání, sjednocujících se v odborné svazy. Tato vlna osvobozenského hnutí nemohla ovšem zůstaviti nedotknuty ani učitele. V učitelstvu vznikla myšlenka

STANISLAV KLÍMA:

Ruskoslovenská hranice na východě Slovenska.

(Dokončení.)

Abychom s jazykového stanoviska mohli (pokud ovšem ukázky nářečí máme) stanoviti hranici ruskosloveňskou, jest se nám držeti hlavních znaků, které pro rozdíl rusínských a východoslovenských nářečí stanovil Dr. Fr. Pastrnek v Archivu für slav. Philol. XVI. 561. Rusínská nářečí mají: plné hlásky (horod), vsunuté l (robljať), č a ž místo tj a dj (noč, vižut), koncové l = u (byu, buu = byl), slabiky te, de jsou tvrdé, kdežto slovenská nářečí mají koncové l a te, de = ce, dze. A. V. Šembera (ČČM. 1876, 669) má za charakteristické známky maloruštiny: infinitiv s tvrdým y koncovým (smotrity = spatřiti), i za o (pip = pop), vkládavé o (korovička), vkládavé e (bereza), t ve 3. osobě jedn. i množ. čísla (robyt, robjať).

Povídka dra Bazovského z Brežnice v sev. Zemplínu začíná takto: »Bol jeden cigan, kotrej vidjil, že u popovim kominy solonyna visit.« Bol = slovenské, kotrej, kominy, solonyna, visit jsou tvary rusínské. Brežnica, ač jest většinou katolická, tedy původně slovenská, má, jak patrno, nářečí porušténé, protože leží na samé hranici ruskoslovenské.

---

[19]) Poutnické místo marianské, jež básník srovnává s polskou Čenstochovou; připomíná také českou »slavnou Bílou Horu«, což nám však zní jako krvavá ironie.

[20]) Malá vesnička na rozhraní území kotolického a evangelického; v polovici let osmdesátých dostavěn zde krásný gothický kostel, chlouba katolické Lužice.

Rusínské nářečí v Ubl e (podle Brocha) na sev.-vých. Zemplína poznáme z této ukázky (přepisujeme obyčejnými písmeny): »Isus Christós, Satýj Petró i žyt. Iza dauných časúu, koli iší Jísus Christós i satým Petróm chodíu po zémli, žyu u iednum selí iedén žyt, u kotroho nebýla lem iédna koróua, kotrú uún prodáu, že by máu šúho platýty na škólu, kotrá sa budovála . . . . . Idúť, idúť, viďaeť, že na hrátsi ležýť iedná rýľ Žyde, hváriť Christos, pudoimí rýl, prídá sa A na š o mi rýl? Ja kopáty ne lúblu i neznáuu, ber sobi, keť chóčeš sám!«

Poslovenštěné nářečí mají proti tomu pravoslavné obce na jihu Zemplína, a to F a l k u š o v c e (Broch): »Něbojažlivi Jánko. Bul dze ňebul jéden človek. Mal von troch sínov. Jeden, kótri najmlátši bul, fší lem u kúce šédzel a s popelom fše bávil. I vše hutórel, že von nězna, c o to strách.« Nedaleká D ú b r a v k a (Broch): »Búla dze něbúla jédna žéna a tóta žéna mála muža a tot muž bars pódli bul gu svojéi žeňé atd.«

Více ovšem šaryštiny mají blízké katolické M a r k o v c e, odkud Houdek zapsal 4 písně. Jedna z nich počíná: »Ej Bože muj, co tej Americe, že tam do něj teli narod idze? I ja mlady i ja pujdu išče, poprobuju v Americe štěsce.«

Slovenské nářečí zemplínské charakterisujeme ukázkou z evangelické (aug. vyzn.) obce Ć a k l o v a nedaleko hranic šaryšských. Je to dopis, kterým zvou církevníci svého faráře na »hojscinu« (pouť; katolíci slovenští říkají »odpust«). »Mili a vděčni Dvoji Ctihodni Pan Farar solanski! Včera me mali 15. stoho augusta. Obnovime ho na dnesejší den. Dal mi jim (mi = jsem) včera odkazat co bi dneska prišli do mně do Ritki Mihala na obet. Pekně ja jich požadujem aj Plachi Andraš bars bi rat kebi ho prišli opatric. To mi jich bars budeme čekac obi dvomi zduvernoho serca. A povolaju zo sobu svoju milu paňu, pana rechtora aj jich tatuša aj pani rechtorku ket hodrí prísc. I po druhí raz jich pítáme. Lem naj prídu aj pana rechtora naj nezochabja aj staroho pana naj nezochabja. Uctive jich povolavame zostanu zdrave a naj tak zrobja jak ja jim píšem. Voz po nich posilam aj nazad jich dovezeme. Ostavame jich verni cirkevnici a dobre pracele Ritko Mihaly, kurator iš Plachi Andráš. Do videňa. Dano Čaklove 8/16 Rok 1905. Ritko Mihaly.

A naj se mi ne čuduju keť bi plano bolo napisano, bo mi hlava kriva bula ot včera, ale už prosto stojí. Do malej školi ja chodil, plani ja pisar. Budu zdravi. Panu Bohu ja jich poručam. Sem naj pridu na každi sposob. Ritko Mihaly.«

Z Ungu máme 3 ukázky, a to slovenské sotácké nářečí z K o r u m l y (sev. Ungváru) od Brocha; »Bóu jedén cígan. Vón mau dva šúmni sviňé i vón pohnau totí dva sviňé na júrmarok atd.«

Z pravoslavné obce Ú b r e ž u u Sobrance zachytil Houdek ukázku, která dokazuje, že nářečí těchto pravoslavných obcí u Sobrance má vedle slovenských tvarů i dosti ruských.

Slyšme jeho ukázku: »Hamadej. (U Dobšinského pověsť Mataj.) Hamadej b u u velki hrišnik, co dzevedzešac i dzevec ludzi zabiu. Uš ho mali čorci vžiac za živa do pekla na joho poscel. Ale jeden chudobni viučiu še za popa a išou do pekla, bo joho ocec predau ho čartovi, bo buu

chudobni. Ta vun jak uš buu pop, da še išou odmeňic do pekla. Ako idze, ividzi ho Hamadej, tot hrišnik . . .«

Jiná ukázka: »Kumove (Kmotrové). Dvomi buli kumove. Zobrali še do Ameriki, bo vše hutoreli, že tam bars dobre a tak kazali, že to še švet kruci . . .«

Nic by neznamenalo, že tito kmotři prohlašují: »Mi me obidva Rusňaci«, ale když dále jeden z nich praví, že na sněhu »mechko sedity«, věřili bychom mu málem, že je Rusín, kdyby před tím neužíval také infinitivů šáryšských »vžiac«, »odmeňic« a j.

Ale mnohem více šáryštiny najdeme v nářečí kalvínské obce Tašoly, podle ukázky rovněž Houdkem zaznamenané: »U jednem ualalé byval jeden chudobny človek. Tot človek ňimal co jejsc is svojima dzecmi. I jeden raz uon še dohuarau is švojou ženou že uon muši pojsc dagdze dasco hlědac, že by uon priněs dzecom jejsc . . .«

Již z těchto několika málo ukázek jest patrno, že mluva pravoslavných Rusňáků jest silně poslovenštěná a že je tudíž nelze čítati k Rusínům, nýbrž ke Slovákům, zvláště když oni sami za »Sloviaky« se prohlašují. Čisté nářečí rusínské zachovalo se jen tam, kde Rusíni bydlí ve spojitých sídlech, což přiznává i Mišík, který jinak všecky pravoslavné prohlašuje za Rusíny (Slov. Pohľ. 1895, str. 574). Podle této zkušenosti tvořily by nejspolehlivější ruskoslovenskou hranici nejzazší (nejsevernější a nejvýchodnější) katolické, po případě i evangelické obce slovenské.

Vnitř této oblasti všichni pravoslavní jsou Rusňáci poslovenštění, tedy dnes již pravoslavní Slováci. Vně pak této hranice jsou všichni pravoslavní jazykově Rusíny, třeba se i přihlašovali za »Sloviaky«, jelikož slovenština je u nich (jak zjistil Broch) »fein« a zvláště vojáci z vojny domů se vracející rádi slovenčí. Jenom tato hranice je stálá, nekolísavá. Souhlasí nejvíce s hranicí, zjištěnou Petrovem v jeho »Zamětkach po Uh. Rusi« v Žurn. Min. Nar. Prosv. 1892. Ale od hranice, kterou na základě sčítání r. 1900 sestavil Dr. L. Niederle, značně se odchyluje.

V Ungu jest hranice poměrně nejstálejší, protože je přirozená, počínajíc u Ungváru, kde se stýkají tři národnosti — maďarská, slovenská a ruská — obejde dvě nejvýchodnější katolické obce: Onakovce a Hutu a postupuje po hřbetě horstva přes vrch Popričný (1000 m.) a po hřbetě Dilu na hranici zemplínské a užhorodské až ke Sninskému kameni (1007 m.). I mapa Brochova shoduje se s touto hranicí. Odtud sestupuje do údolí řeky Ciroké obcházejíc nejvýchodnější katolickou baštu slovenskou, okresní město Sninu, odkud jde na západ. Hranici tvoří tu tyto slovenské katolické obce: Papín, Krivá, Jabloňa, Zbudské Dluhe, Zbudský Hrabovec, Hrubov, Pakostov, Ruské Petrovce, Vyšná Šitnica, Ďapalovce, Kelča a Trepec. Odtud na sever podél řeky Ondavy tvoří slovenský ostrov těchto 10 obcí (5 v Zemplínu a 5 v Šaryši): Turiany, Nižná Olšava, Brežnica, Stropkov a Hoča v Zemplínu, Tyšinec, Mestisko, Stročín, Radoma a Okruhlé v Šaryši. Vlastní hranice pak postupuje od Dobrian přes Strabské na řece Toplé ke katolické Bystré v Šaryši. Zde tvoří hranici z části i evangelické obce. Hranice zde totiž jde podél řeky Toplé přes evang. Hanušovce, Babie a Železník, kat. Giraltovce.

evang. Lužany, kat. Kalniště, Brezov, Lascov, Marhaň, evang. Kručov, kat. Harhaj, evang. Porúbku, kat. Kučín, Kurimu, Dubinu a Poliakovce, Hrabovec, Hažlín, Komarovce, Bardiovskou Novou Ves, Dlhou Lúku, Zborov, Šmilnô a Hutiska, kde dosahuje hranic haličských. Na to ustupuje opět národnostní hranice slovenská na jih, ponechávajíc hornatý sever stolice šaryšské Rusínům. Hranici tvoří tyto slovenské obce: evang. Zlaté, kat. Hobolltov, Sveržov, Tarnov, evang. Richvald, kat. Hervartov, Šíba, Herteník, Fryčovce, Osikov, Vaniškovce, Slov. Raslavice, Velký a Malý Slivník, Mašurov, Ternia, Balpotok, Ratvajovce, Bodolak, Čipkoš, evang. Jakubovany, město Sabinov, Pečovská Nová Ves, Červenica, Lipjany, Lúčka, Kamenica, Krivany, Olšov, Zdravce, Šenviz. Zde souvisí šaryšští Slováci s magurskými ve Spiši jen 3 obcemi: Lubotyň, Plaveč a Plavnica, mezi nimiž táhne se na jih po hranicích spišsko-šaryšských rusínský výběžek obcí: Gromoš, Pusté Pole, Bajerovec, Šanbron, Štelbach a Blažov (v Šaryši), Olšavica Nižné Repaše, Toryska, Hodermark a Jakubiany (ve Spiši). Mimo to ve Spiši jsou ještě ruské obce při hranicích haličských: Sulín, Krempach, Granastov, Mníšek, Jarembiná, Litmanová Kamjonka, Folvark a Lipník, mezi kterýmž a slovenskou kat. obcí Lesnicí národnostní hranice ruskoslovenská končí na hranici haličské. Uvnitř oblasti rusínské jsou při hranici haličské dvě slovenské katolické obce, a to Lenartov v Šaryši a Pilhov (přifařený do Mníšku) ve Spiši. Osady pravoslavné v jižní Spiši: Závadku, Poráč, Nižné a Vyšné Slovinky, Helcmanovce a Kojšov pokládáme podle ukázky řeči podané Mišíkem za slovenské.

Rádi bychom nyní zodpověděli otázku: kolik je pravoslavných Slováků? Srovnáme výsledky posledních dvou sčítání úředních (r. 1890 a 1900), pokud se týkají pravoslavných obcí ve vých. Slovensku. V jižní Spiši při obou sčítáních za ruské se přiznalo obyvatelstvo Závadky, Poráče, Nižných a Vyšných Slovenek. V Helcmanovcích již r. 1890 byla většina slovenská (711 Sl. a 617 R.), r. 1900 Rusové zcela zmizeli (1245 Slováků). Kojšov se zcela poslovenštil; r. 1890 bylo tam 1063 Rusů a 47 Slov., r. 1900 1137 Slov. a žádný Rus. Podobně poslovenštily se i Torisky, ale zde jistě jen omylem zapsáni obyvatelé za Slováky, jelikož souvisí s oblastí ruskou v Šaryši jako ruské obce Olšavica a Nižné Repaše; v této poslední při obou sčítáních nalezeni byli Slováci, ačkoliv je právě tak ruská jako Olšavica, kde při obou sčítáních byli Rusové. V severní Spiši se poslovenštil Krempach (ovšem jen na papíře), Granastov při obou sčítáních byl slovenský, ačkoliv má většinu pravoslavnou, Mníšek se poruštil, menšina katolická zůstala slovenská. Tentýž zjev nastane jistě zase při nejbližším sčítání i v Granastově a v Krempachu.**)

Pravoslavné obce Vernár, Telgárt a Šumjác u Gemeru uznávají se všeobecně za ryze slovenské.

Mnohem složitější jsou však poměry v Šaryši.

*) V těchto obcích mluví Rusňáci čistě malorusky.

**) Prof. dr. Niederle uvádí na str. 127 své Národopisné mapy, že se poslovenštila i Závadka a Polanovce, a že se neporuštila žádná obec. Závadka při sčítání r. 1890 i 1900 byla ruská, Polanovce se sice poslovenštily, ale r. 1890 byly maďarské (!) — nejlepší důkaz spolehlivosti maďarského sčítání; poruštil se Mníšek. Stejně i ve Slov. Přehledu V. 348.

V Šaryši při sčítání r. 1900 bylo ze všech 380 obcí (i se 3 městy Prešovem, Bardiovem a Sabinovem) 188 katolických, 155 pravoslavných a 37 evangelických. Katolické a evangelické obce jsou vesměs slovenské ze 155 pravoslavných pak bylo 109 ruských a 46 slovenských. Z těchto 155 pravoslavných obcí změnilo národnost (na papíře) v posledním desítiletí 38 obcí: 25 se poslovenštilo a 13 se poruštilo, tak že r. 1890 bylo 121 obcí ruských a 34 slovenských. Všecky tyto obce leží v oblasti ruské (mimo jedinou Fulanku) a zůstávají ve skutečnosti ruskými i přes tuto metamorfosu v maďarské statistice. Poslovenštily se obce: Gromoš, Pusté Pole a Olejníkov v okresu Vyšná Torysa, Boglarka a Krivá v okresu sekčovském, Černina, Rovná, Havranec, Dolhoňa, Svídničky, Kružlová, Nižný a Vyšný Komárnik, Bystrá, Bodružal, Kožuchovec, Prikrá, Mirola, Pstrina, Hribov a Suchá v okresu makovickém a Beňadikovce, Kobulnice, Vlača a Fulanka v okresu toplanském.*) Poruštily se: Jastreb, Blažov a Lucína v okr. Vyšná Torysa, Nižný Orlík, Jurkova Vola, Vyškovce, Vyslava a Duplín v okr. makovickém, Geraltovce, Gerlachov a Žatkovce v okr. sekčovském, Lipová a Šašová v okr. toplanském.**)

Tímto poslovenštěním vznikly uvnitř ruské oblasti dva ostrovy slovenské při hranicích haličských v okresu makovickém a tři ruské ostrovy odříznuty od společné oblasti ruské, a to: 1. na západě v okresu vyšnotorysském, ostrov šanbronský oddělen Gromošem a Pustým polem, 2. v severní Šaryši v okr. sekčovském Krivé, Boglarka a Olejnikov odřízly ostrov v horách Čergovských sev. od Sabinova a 3. na východě v okr. toplanském odřízly Černina a Rovné ostrov táhnoucí se na hranici zemplínské.

Rozumí se, že všecky tyto poslovenštěné obce musíme považovati za ruské, jakými ve skutečnosti jsou nejen podle víry, ale i podle jazyka. Tím vrátíme Rusům 24 obcí (Fulanku, která leží uvnitř oblasti slovenské, pokládáme za slovenskou). Mimo to vrátíme Rusům ještě 6 obcí pravoslavných, které se sice při obou posledních sčítáních za slovenské prohlásily, avšak leží v oblasti ruské; jsou to: Hanigovce v okr. vyšnotorysském, Kapišov, Regetovka a Stebník v okr. makovickém a Malcov a Kríže v okr. sekčovském.

Za slovenské pokládáme v Šaryši tedy jen 17 pravoslavných obcí. Z těch všecky přiznaly se za slovenské, jen 3 se přihlásily za ruské, a to v okr. vyšnotorysském Renčišov (za to blízký Dzačov v témž okrese a Lačnov v okr. širockém se přihlásily za slovenské), v okrese sekčovském Rešov (v nejbližší jeho blízkosti Nižná Vola je pravoslavná a slovenská) a v okrese širockém Miklúšovce, které otočeny jsou pěti pravoslavnými obcemi slovenskými: Klembark, Kvačany, Sedlice, Suchá Dolina a Lubovec. Soudíme tu takto: buď jsou Miklúšovce slo-

*) Prof. Niederle ve své Národopisné mapě str. 127 a Slov. Přehl. V. 348 uvádí mimo to Lubotyň a Okruhlé, které jsou katolické a ode dávna slovenské.

**) Prof. Niederle uvádí mimo to Šapinec, který byl r. 1890 ruský jako r. 1900, avšak neuvádí: Lucinu, Geraltovce, Gerlachov, Žatkovce, Lipovou a Šašovou.

venské tak jako 5 okolních pravoslavných obcí, aneb jsou Miklúšovce ruske. V tom případě bylo by nám ovšem i ostatních 5 obcí míti za ruské, čemuž ovšem nenasvědčuje ryze slovenské okolí. V témž okrese iest slovenská i ruská Nová Ves. V okrese nižnotorysském jsou 2 pravoslavné obce slovenské: Abranovce a Varhanovce. V okrese toplanském Kereštvej, Kokíňa a Fulanka.

Celkové číslo Slováků v Šaryši jest 108.300 (vl. stat. 115.141) mezi nimiž 9000 pravosl., Rusů 40.000 (vl. stat. 33.988), všech pravoslavných 54.434.

V Abauji jest ze 264 obcí 21 pravoslavných, z nichž jen 4 slovenské (všech slovenských obcí 80); ostatní jsou maďarské. Slovenské pravoslavné obce jsou: Vieska, Belža, Ujváros a Klačanov. Připočteme-li k nim i 3 pravosl. obce, které se podle vládní statistiky v posledním desítiletí pomaďarštily, totiž Filkeházu, Kaňu a ruskou Gadnu, napočteme v těchto 7 obcích 3000 pravoslavných Slováků, kdežto ostatních 13.000 pravoslavných jsou Maďaři.

V Abauji utrpěl slovenský živel podle vládní statistiky v posledním desítiletí velké ztráty. Pomaďarštilo se tam mimo jmenované již 3 obce pravoslavné ještě 8 obcí s většinou sice katolickou, ale hlavně úsilím farářů evang. reformovaných menšin (Bystar, Čaňa, Ždaná, Kíked, Salančík Rákoš, Paňovce a Hernádseled), kdežto se poslovenštilo (vlastně správně za slovenské bylo zapsáno) 6 katolických obcí (Drienky, Fizer, Kováčova Huta, Nižné Hutky, Svinica a Garbovce-Bogdanovce).

V Zemplíně bylo r. 1900 ze 451 obcí 211 pravosl., 157 katol., 73 ev. reform., 9 ev. aug. a 1 relativně židovská (Stropkov; měl 1063 katol. a 1067 Židů). Z pravoslavných obcí napočítala statistika 96 ruských, 89 slovenských a 26 maďarských, ovšem namnoze nesprávně, počítajíc pravoslavné osady uvnitř slovenské oblasti za ruské (Baňské a Ruský Kažimír v okr. vranovském a Rafajovce v okr. stropkovském, z nichž Baňské ještě r. 1890 bylo slovenské), ačkoliv r. 1890 za ruské počítané osady Bačkov v okr. sečovském a Petkovce a Štefanovce v okr. vranovském správně zařadila mezi slovenské. Na druhé straně však mnoho pravoslavných osad zapsáno bylo mezi slovenské, které ve skutečnosti slovenskými nejsou, zejména v okresu stropkovském, což je příčinou stálé kolísavosti a neurčitosti hranice ruskoslovenské, neboť takové obce při nejbližším sčítání bývají připsány opět jiné národnosti. V jediném okrese stropkovském podle vládní statistiky změnilo národnost v desítiletí 1890 až 1900 ze všech 50 obcí 23! Z nich 11 se prý poslovenštilo: Detrík, Valkov, Mrázovce, Brušnica, Križlovce, Kelbovce, Jakušovce, Vyšná Olšava, Zemplinské a Šaryšské Stažkovce a Stropkovský Hrabovec — a poruštilo se prý 12 obcí: Pritulany, Pucák, Pravrovce, Ruská Poruba, Ruská Kajna, Stropkovská Olka, Salník, Repejov, Vojtovce, Potočka, Varchovce a Velkrop. Nebudeme-li čítati oněch 11 poslovenštěných obcí k obcím ruským, kam náležejí, můžeme při nejbližším sčítání opět býti překvapeni tím, že se nám tyto obce »poruští«, zatím co jiné se opět »poslovenští« V jiných okresech nebyly změny tak veliké. Poslovenštily se zmíněné už Petkovce a Štefanovce v okr. vranovském, ležící v oblasti slovenské, Bačkov

v okresu sečovském a Zubné a Nechválova Polanka v okresu minském.*)

Poruštil se (mimo už jmenované Baňské v okr. vranovském) Zbudský Brestov v okr. humenském, dále v okr. sninském: Ubla (z níž Broch uvádí nářečí charakterisující maloruštinu), Šmigovce, Strihovce a Valaškovec, který však polohou svou spíše patří mezi slovenské. Celkem se poslovenštilo 16, poruštilo 18 obcí.

Podobně i počet maďarských obcí pravoslavných jest nesprávný. V okresu šátorském podle maďarské statistiky pomaďarštilo se v posledním desítiletí 8 pravosl. obcí, jichž pomaďarštění, jak jsem se na své cestě osobně přesvědčil, jest jen papírové, neboť v cerkvích mají dosud slovanské bohoslužby a jinak nejsou pomaďarštěni více, než všichni ostatní Slováci. Zevnější nátěr a nápisy jsou v každé slovenské vesnici stejně maďarské. Jsou to tyto obce: Čergov, Gerčel, Kašov, Kysta, Maď. Jastreb, Malá Baňačka, Velaty a Ardov (jižně od Šátorského Nového Města na řece Bodrogu). Kromě těchto pomaďarštila se jediná obec katolická — Cejkov.

Niž. Regmec, Malý Kazmír a Vel. Baňačka zůstaly slovenskými.

Poslovenštily se v témž okrese 3 pravoslavné obce: Bodzáš-Ujlak, Lastovce a Velká Toroňa a katol. relativně slovenská Garaňa.**) Doufejme že nejbližší sčítání poslovenští i oněch 8 nyní pomaďarštěných obcí pravosl. a snad i ostatních 5 obcí pravosl., které i r. 1890 i r. 1900 byly maďarské: Byšta, Kolbáša, Borša, Mikóháza a Legiňa. Podobně budeme k slovenským čítati nesprávně za maďarské zapsané pravosl. obce Kožuchovec a Ruskovce (měly 336 Maď. a 335 Slov.) v okr. sečovském, Kucany v okr. michalovském a Komlóšku v okr. tokajském nedaleko Ardova, která ještě r. 1890 měla většinu ruskou (581 Rusů a 28 Maď. a r. 1900 jen 74 Rusů a 549 Maď.)

Tak mimo rozptýlené menšiny pravoslavné v okresích maďarských na jihu Zemplína přiznáme Maďarům jen 9 obcí pravoslavných. Ruských obcí pravosl. čítáme 120 a slovenských pravosl. 82.

Celkový počet Slováků se při tom nezmenší, jelikož oněch 4000 duší, jež v okresu stropkovském vrátíme Rusům, v okresu šátorském nahradíme Slováky, kteří byli zapsáni za Maďary.

Napočteme tak Slováků v Zemplíně 108.000 (vládní stat. 106.114), mezi nimiž 39.800 pravoslavných, Rusů 38.400 (vlád. stat. 34.831) a Maďarů pravoslavných 20.000.

V Ungu neliší se hranice naše od hranice posledním sčítáním zjištěné téměř ničím. Jedině Německou Porubu v okr. sobraneckém, která byla r. 1890 slovenská, ale r. 1900 ruská, čítáme k obcím slovenským. Mimo to poruštilo se Serednie, které leží v oblasti ruské. Poslovenštily se v okr. sobranském 3 obce: Hliviště, Choňkovce a Pod-

*) Prof. Niederle ve své Národopisné mapě str. 127 a Slov. Přehl. V. 348 neuvádí mezi poslovenštěnými Stropkovský Hrabovec a Nechválovu Polanku; uvádí však Kožkovce, které jak r. 1890 tak r. 1900 byly slovenské.

**) Prof. Niederle ve své Nár. mapě str. 127 praví o těchto 4 obcích, že je Slováci ztratili, mezi skutečně ztracenými neuvádí však: Malou Baňačku, Velaty, Gerčel a Ardov.

hradie. V okresu kapušanském čítáme pravoslavnou Bajánházu, ležíc na řece Ungu na hranici národnostní, mezi obce slovenské (dle svědetví Brochova).

8 Ze všech 209 obcí ungských jest 135 pravosl. (83 ruských, 44 slov. cať maď.), 44 reform. (slov. 14) a 30 katol. (18 slov.) Jest tedy ze všech 76 slovenských obcí velká většina pravoslavná. Čistě ruské jsou okresy berezenský (31 obcí) a perečínský (20 obcí). Většinou ruský jest okres ungvárský, v němž z 54 obcí jest 38 pravosl. a to 31 ruských, 4 slov. a 3 maď. vedle 9 obcí reform. (4 slov.) a 7 katol. (5 slov.)

Maďaři mají většinu v okrese kapušanském, kde z 52 obcí jest 28 reform. (2 slov.), 13 katol. (5 slov.) a 11 pravosl. (6 slov. a 5 maď.)

Slováci téměř sami jsou v okrese sobraneckém, kde z 51 obcí jest 35 pravosl. (34 slov., 1 ruská, totiž Beňatina) 9 katol. a 7 reform. (všecky slov.) V tomto okrese v posledním desítiletí pomaďarštila se uvnitř slovenské oblasti reformovaná obec Závadka, nejspíše přičiněním maďarského faráře zapsáni její slovenští obyvatelé za Maďary. Mimo to pomaďarštily se na národnostní hranici na řece Ungu v okr. ungvárském reformované Pinkovce, v okr. kapušanském pravoslavná Jovro-Derma. Všech Slováků v Ungu jest 43.876, z nichž 23.900 pravosl. Rusů jest 55.342, Maďarů 46.156, z nichž pravoslavných 5000.

Mimo Slovensko východní jest konečně několik pravoslavných obcí slovenských v Boršodě, sousedícím s Abaujem, a to: Abod, Galvár, Irota, Mučoň, Rakaca, Vyslava a Šajó-Pálfala; celkem asi 5000 pravosl. Slováků — všech Slováků 9000, vedle 7000 pravosl. Maďarů.

Sestavíme-li si nyní přehled dat uvedených, budeme moci odpověděti si na otázku, kolik jest Slováků pravoslavných a kolik jest Rusů ve východním Slovensku?

	Slováků	pravosl. Slov.	Rusů	pravosl. Maďarů
Spiš	100.300	7000 (6 obcí)	13.500	1.500
Gemer . . .	74.500	4300 (3 obce)	—	—
Šáryš . . .	108.300	9000 (17 obcí)	40.400	3.000
Abauj . . .	45.000	3000 (7 obcí)	—	13.000
Zemplín . .	108.000	39.800 (82 obcí)	38.400	20.000
Ung	43.000	23.900 (44 obce)	55.700	5.000
Vých. Slovensko	480.000	87.000 (159 obcí)	148.000	42.500
Boršod . . .	—	5.000 (7 obcí)	—	7.000
		92.000		47.500

Pravosl. Slováků jest tedy okrouhle 90.000, počet Rusů ve vých. Slovensku blíží se 150.000.

Nejlepší — vedle Hnatjuka — haličskoruský znalec Uherské Rusi, Dr. Štěpán Tomašivškyj*), uveřejňuje nejnověji v zápiskách Tovar. imeny Ševčenka svaz. LXVII. v knize 5. (vydané 31. října 1905.) »Příspěvky k poznání etnografického území Uherské Rusi v době přítomné

*) O jeho práci »Uherští Rusíni ve světle maďarské statistiky« viz referát prof. L. Niederle v Slov. Přehledu VI. 400. Srv. tamže VI. 258 odpověď prof. Niederle na kritiku jeho mapy.

i minulé«, kde dospěl ve mnohém ohledu k výsledkům s přítomnou mojí prací souhlasným.

Tomašivskyj obrací se hlavně proti výroku Balogovu (obsaženému v knize A népfajok magyarországon, Pešť 1902.), že průběhem posledních 50 let ztratili Rusíni uherští 40 vesnic ve prospěch Maďarů, 176 ve prospěch Slováků a 1 ve prospěch Němců, získali však jen 4 vesnice, a to 1 rumunskou, 1 slovenskou a 2 maďarské. Tvrzení to přejal i Dr. Niederle do své Národopisné mapy str. 128, ovšem v zásadě s tím nesouhlasiv. Tvrzení to se skutečností se nesrovnává, jelikož Balog došel k němu srovnávaje úřední sčítání z r. 1890, které jemu sloužilo za základ, se statistikou Fenyesovou z let 1836—1844, která se opírala hlavně o církevní schematismy a proto nebyla správna, jelikož všecky řeckokatolíky považuje za Rusíny.

Ale ani v úřední statistiku uherskou nemá Tomašivskyj důvěry.*) Na důkaz toho, jak zcela libovolně byly mnohé obce při sčítaních r. 1869, 1880 1890 a 1900 zapsány jednou mezi slovenské, podruhé mezi ruské bez ohledu na jazyk jejich uvádí na tabulkách 517 obcí, poznamenávaje o každé, jaké národnosti byla ve statistice Fenyesově a při sčítání 1869 1880, 1890 a 1900. Úřední statistiky maďarské mohou býti jen pomocným materialem při stanovení území uhersko-ruského, jež může býti zjištěno jen pomocí jazykových studií. Sám Dr. Tomašivskyj chce pracovati v tomto oboru, i můžeme býti právem na výsledky jeho práce žádostivi. On navrhuje také speciální vědeckou výpravu ke zjištění hranic uherských Rusů.**) Dokud to se nestane, považuje za nejlepší národnostní mapu uherských Rusů mapu Czörnigovu z r. 1855 (na základě sčítání r. 1851), v čemž však se s ním nesnášíme, jelikož právě v těchto stranách jest mapa Czörnigova velmi nejasná a nezřetelná. Již mnohem určitěji stanovil hranici Petrov, s nímž i hranice námi stanovená velice souhlasí. Jen v mezích této hranice nejzazších obcí katolickoslovenských uznáváme dle zkušeností jazykových poslovenštěnou mluvu řeckokatolíků, celkem ve 166 obcích, vrátivše vně této hranice 61 obcí Rusům, které podle posledního sčítání jsou slovenské s 10.000 duší, a to 32 obcí v Šaryši (v okrese makovickém 19 se 4000 duší) a v Zemplíně 26 obcí okresu stropkovského se 4000 duší.

Bohudík můžeme se těšiti s bratry Slováky z rostoucího národního uvědomění v těchto východních částech Slovenska.

Mnohé obce probudil prostý člověk, tesař J. S. v Košicích, který jako vůdce katolických Slováků na poutích (odpustech) v Levoči i jinde získal si přístup k srdcím slovenského lidu v Šaryši. Také Amerika jest školou uvědomění zdejšímu lidu. Každý »Amerikán«, totiž z Ameriky se vrátivší Slovák, je člověk probudilý. Mnoho způsobil také »Slovenský Týždenník«, jehož odebíralo se r. 1905 v Šaryši 50, r. 1900

*) Klasickým dokladem nespolehlivosti maďarské statistiky jest mu obec Pasika v Beregu, která byla r. 1890 čistě maďarská, r. 1900 již zase čistě ruská. (Podobně jako námi uvedené Polanovce ve Spiši.)

**) Již Dr. Niederle v Slov. Přehledu VI. 462 má to za úkol České Akademie a Tovaryšstva Ševčenkova.

již 200 výtisků. Podobně i katolických (Ludových) Novin. Zásluhou redaktora Slov. Týždenníku, poslance Hodži, který procestoval Šaryš v lednu 1906, postaven aspoň v jediném ze 6 volebních okresů v Šaryši, v okr. giraltovském, slovenský kandidát při volbách v květnu 1906: Ivan Pivko, jejž ovšem násilnický služný zatkl a na 10 let ze Šaryše vypověděl. Při druhé volbě, v červnu, byl kandidátem slovenským Dr. Lud. Medvecký. Ani tomu se nepodařilo rozbořiti hradbu maďarského násilí, ale oběma volbami lid byl značně probuzen.

Hospodářsky není na tom lid šaryšský špatně. Sedláci skoupili již téměř všecky zemanské majetky, tak že mají více polí zemanských (t. zv. kuriálních) nežli selských (t. zv. urbariálních). Mnozí bydlí v zámečcích kdysi zemanských (kaštielech). Svítá už i v této temné slovenské Africe, na rozhraní slovenskoruském.